

Лекція № 7

•
ТЕМА:

**Історіософська
проблематика у спадщині
українських мислителів
кінця XIX – початку XX ст.**

ПЛАН

1. Історіософська концепція поступу І. Я. Франка.
2. Історіософське бачення Лесі Українки.
3. Історіософія М. С. Грушевського.
4. Історіософські погляди українських консерваторів кінця ХІХ – початку ХХ ст.: В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський.
5. Історіософське в націоналістичній парадигмі Д. Донцова.

Джерела:

- **Грушевський М. С.** Вступний виклад з давньої історії Русі, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р. / М. С. Грушевський // Твори: У 50 т. / Голов. ред. кол. *Павло Сохань* – голов. ред. та ін. – Т. 1: Серія Суспільно-політичні твори 1894 – 1907. – Л.: Світ, 2002. – С. 65 – 74.
- **Грушевський М. С.** Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи // Твори: У 50 т. / Голов. ред. кол. *Павло Сохань* – голов. ред. та ін. – Т. 1: Серія Суспільно-політичні твори 1894 – 1907. – Л.: Світ, 2002. – С. 100 – 108.
- **Грушевський М. С.** Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // Там само. – С. 75 – 82.
- **Грушевський М. С.** Ілюстрована історія України. – К.: МП “Райдуга” – кооп. “Золоті ворота”, 1992. – 524 с.

Джерела

- **Грушевський М. С.** Наші вимоги // Твори: У 50 т. / Голов. ред. кол. **Павло Сохань** – голов. ред. та ін. – Т. 1: Серія Суспільно-політичні твори 1894 – 1907. – Л.: Світ, 2002. – С. 425 – 428.
- **Грушевский М. С.** Очерк истории украинского народа. – К.: Лыбидь, 1990. – 400 с.
- **Грушевський М. С.** Спирні питання староруської етнографії // Твори: У 50 т. / Голов. ред. кол. **Павло Сохань** – голов. ред. та ін. – Т. 1: Серія Суспільно-політичні твори 1894 – 1907. – Л.: Світ, 2002. – С. 83 – 99.
- **Міхновський М.** Самостійна Україна // Державність. – 1992. – 2/5, квітень – травень.
- **Українська суспільно-політична думка в ХХ століття: Докум. і матер. / Упор. Т. Гунчак і Р. Сольчаник.** – Б.м., 1983.

Джерела

- Українські політичні партії кінця XIX - початку XX століття: Програмові і довідкові матер. / Упоряд. *В. Ф. Шевченко* та ін. – К., 1993.
- *Франко Іван*: Документи і матеріали. 1856 – 1965. – К., 1966.
- *Франко Іван*. Мислі о еволюції в історії людськості // *Франко Іван*. Зібр. тв.: У 50 т. – Т. 45.
- 13) *Франко Іван*. Михайло Драгоманов. Пропаший час. Українці під Московським царством (1654 – 1876) // *Франко Іван*. Зібр. тв.: У 50 т. – Т. 47.
- *Франко І. Я.* Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 т. / Упоряд. *З. Т. Франко, М. Г. Василенко*; Худож. оформл. *І. Б. Шутурми*. – Л., 2002.
- *Франко Іван*. Наука і її взаємини з працюючими класами // Зібр. тв.: У 50 т. – Т. 45.
- *Франко Іван*. Що таке поступ? // Зібер. тв.: У 50 т. – Т. 45.
- *Франко Іван*. *Ukraina irredenta* // Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9 т. – Т. 5. – Кн. 2

ЛІТЕРАТУРА:

- **Винар Л.** Грушевський в українській і світовій історії // Український історик. – 1991 – 1992. – Ч. 3 – 4, 1 – 4 (110 – 115). – С. 13 – 53.
- **Винар Л.** Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866 – 1934). – Н.-И.: Сучасність, 1985. – 120 с.
- **Вітанович І.** Уваги до методології й історіософії М. Грушевського // Український історик. – 1966. – № 1 – 2.
- **Гелей Степан.** Богдан Хмельницький як творець української державності в історичних працях В'ячеслава Липинського // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. № 3-4. – Л., 1997.
- **Гелей Степан.** Василь Кучабський: від національної ідеї до державності. Українська консервативна політична думка першої половини ХХ ст. та її вклад в історичну науку. – Л., 1998. – 532 с.
- **Гирич Ігор.** Політична публіцистика М. Грушевського // *Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / Голов. ред. кол. Павло Сохань – голов. ред. та ін. – Т. 1: Серія Суспільно-політичні твори 1894 – 1907.* – Л.: Світ, 2002. – С. 47 – 62.

Література:

- **Грицак Я.** До генези ідеї політичної самостійності України // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – К.: Наук. думка, 1992. – Вип. 1.
- **Грицак Я.** Іван Франко і В'ячеслав Липинський // В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. – К.; Філадельфія, 1994. – С. 121 – 128.
- **Грицак Я.** Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856 – 1886). – К., 2006.
- **Гундорова Тамара.** Франко не Каменяр. Франко і Каменяр. – К., 2006.
- **Забужко Оксана.** Notre dame d'ukraïne: Українка в конфлікті міфологій. – К., 2007.
- **Забужко О.** Філософія української ідеї та європейський контекст. – К.: Основи, 1993. – 126 с.
- **Зашкільняк Л. М. С.** Грушевський у Київському університеті (1886 – 1894 рр.) // *Грушевський М.* Щоденник (1888 – 1894 рр.). – К., 1997. – С. 222 – 255.
- **Зашкільняк Л.** Методологічні погляди Михайла Грушевського // Україна модерна. – 1999. – Ч. 2 – 3. – С. 233 – 253.
- **Копиленко О. Л.** “Українська ідея” М. Грушевського: історія і сучасність. – К.: Либідь, 1991. – 182 с.

Література

- *Лисяк-Рудницький І.* В'ячеслав Липинський: державний діяч, історик та політичний мислитель // Історичні есе. – К., 1994. – Т. 2. – С. 149 – 158.
- *Лисяк-Рудницький І.* Консерватизм // Історичні есе. – К., 1994. – Т. 2. – С. 125 – 129.
- *Мазена В.* Культуроцентризм світогляду Івана Франка. – К., 2004.
- *Мазена В.* Історіософські ідеї Івана Франка // Київська старовина. – 2000. – № 3. – С. 38 – 50.
- *Пріцак О.* Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – К., 1991.
- *Пріцак О.* Історіософія Михайла Грушевського // Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – Т. 1: До початку XI віка. – К.: Наук. думка, 1991. – С. XL – LXXIII.
- *Сохань Павло.* Творча спадщина М. С. Грушевського і сучасність // Твори: У 50 т. / Голов. ред. кол. Павло Сохань – голов. ред. та ін. – Т. 1: Серія Суспільно-політичні твори 1894 – 1907. – Л.: Світ, 2002. – С. 14 – 46.

Література

- **Тельвак Вікторія, Тельвак Віталій.** Михайло Грушевський як дослідник української історіографії. – К.; Дрогобич, 2005. – 334 с.
- **Тельвак Віталій.** Михайло Грушевський // Історіографічні дослідження в Україні. Визначні постаті української історіографії XIX – XX ст. – Вип. 15. – К.: ІУ НАНУ, 2005. – С. 319 – 395.
- **Тельвак Віталій.** Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX – початок XX століття). – Н.-Й.; Дрогобич: УІТ, ДДПУ, 2002. – 234 с.
- **Турченко Федір.** Микола Міхновський: становлення світогляду // Молода нація: альманах. – К., 2003. - № 2 (27).
- **Шевченко Ф. П., Смолій В. А. М. С. Грушевский:** краткий очерк жизни и научной деятельности // *Грушевский М. С. Очерк истории украинского народа.* – К.: Лыбидь, 1990. – С. 355 – 365.
- **Ясь Олексій.** В'ячеслав Липинський // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 15. – К., 2005

**Історіософська
концепція поступу
Івана Франка.**

Іван Якович Франко (1856-1916 рр.)

Іван Франко народився 27 серпня 1856-го року в селі Нагуєвичі Дрогобицького повіту у Східній Галичині, поблизу Борислава, в родині заможного селянина-коваля Якова Франка. Мати, Марія Кульчицька, походила із зубожілого українського шляхетського роду Кульчицьких, гербу Сас, була на 33 роки молодшою за чоловіка. Своєю селянську ідентичність, що виявлялась у подиву гідній працелюбності й невибагливості в побуті, Франко зберіг до кінця життя.

1) ІСТОРИОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ПОСТУПУ І. Я. ФРАНКА.

- ◎ Іван Франко належить до справжніх інтелектуальних велетнів українського націотворення другої половини XIX – початку XX ст. Адже за умов глибокого цивілізаційного розколу українського народу, що обтяжувався відсутністю власної держави, поділом етнічної території та етнонаціональної спільноти між двома імперськими режимами, сильними впливами політично- й культурно- домінуючих націй, франковий геній представив світу модерну Україну, яка постала у галузях літератури, філософії, історії, суспільно-політичної думки.

◎

Сутність поглядів І.Франка

Франкова історіософська концепція історії України як *концепція національно-культурного поступу* з'явилася в імперську добу української історії, коли актуальним завданням тодішньої української інтелектуальної еліти стало подолання «темряви не історичності» українства та розробка історіософського бачення історичних перспектив майбутнього України, визначення чинників її поступу.

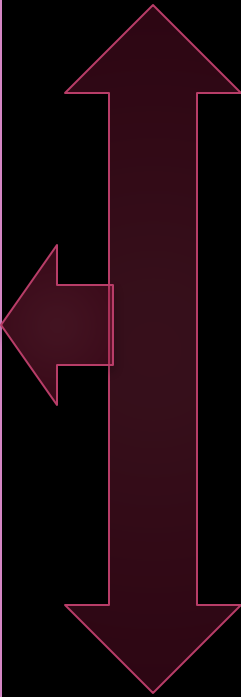
▣ **Хоча І. Франко не створив синтетичної, узагальнюючої праці історіософського характеру, він був одним із тих інтелектуалів, які, використовуючи різні галузі осмислення українського буття: філософію, політику, історію, літературу, висловлювали історіософські думки, міркування, концепти, що в сукупності утворили оригінальну концепцію. О**

Проблема історіогенезу. В одній із своїх основоположних суспільно-політичних праць «Ukraina irredenta» І. Франко датував українську вивізну торгівлю і українське політичне життя приблизно одним часом – IX і X ст., згадуючи договори київських князів Олега та Ігоря з Візантією, походи Святослава.

Пізніше, в роботі «Причинки до історії України-Русі», мислитель датував витoki державної організації в околицях Києва ще більш раннім часом – початком VII ст. Вказане свідчить, що І. Франко розглядав Україну, її економічне й політичне життя в контексті широкого історичного часу, тисячолітньої історичної традиції.

Мислитель органічно вписував історію України в європейську історію. Давнє європейство українського народу було для нього поза всяким сумнівом. Ще в 1896 р., у праці «І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття» І. Франко указав на давню належність українців до сім'ї європейських народів, на їхню діяльну участь в «європейській цивілізаційній праці» і в захисті Європи від навал азіатських варварів.

- У праці «Із лектури наших предків XI в.» вчений звернув увагу на важливість першого періоду – «старої князівсько-дружинної доби», який розглядав у контексті «нашої національної традиції», з погляду на досягнення тоді високого ступеня просвіти, розвою політичних порядків і державного устрою.
- У праці «Дещо про польсько-українські відносини. Відповідь п. Т. Романовичу на статтю «Хатні справи українців» (1895 р.), І. Франко зазначав у край «ненормальне становище» українського народу, який відстав від своїх сусідів у суспільно-політичному й інтелектуальному розвитку.
- У праці «Свобода і автономія» Каменяр звернув увагу на те, що українці разом із Польщею, а

Узагальнюючі, сутнісні характеристики основних періодів минулого України є складовими історіософської концепції І. Франка.

- Період історії України від середини XVII ст. до початку XVIII ст. І. Франко оцінював неоднозначно. З одного боку, «боротьба з польськими гегемонійними замахами скінчилася остаточно перемогою українського елемента» і в цьому було визначне, тріумфальне значення Хмельниччини. З іншого боку, «з такими ж замахами московськими в українців не стало вже сили, ані політичної далекоглядності, хоча «почуття окремішності, навіть деякого локального патріотизму, не вигасло, навіть Мазепинські традиції тліли подекуди...»».

Московське панування в Україні

- ✓ На відміну від польського, І. Франко подавав негативно.
- ✓ *«Московська «плеть» була так само дошкульна, як польська нагайка, – писав український мислитель, – та тільки гнала українську націю не на шлях поступу і цивілізації, а в безодню темноти і застою».*
- ✓ Цей висновок учений зробив, вказавши на такі негативні явища для українських народних мас XVII ст., як поступове послаблення вільного козацького елемента, поширення кріпосництва, зменшення автономії, початків народної просвіти та всіх прав української окремішності. Усе зазначене сприяло падінню національної й політичної свідомості українського народу.

Австрійське панування в Галичині

- Період від кінця XVIII ст. до 1848 р. український вчений оцінював негативно і в національно-культурному, і в соціально-економічному вимірах.
- «...ЗА 50 ЛІТ ЖИТТЯ ПІД «ЄВРОПЕЙСЬКОЮ» АВСТРІЄЮ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД, - ПИСАВ І. ФРАНКО, - БЕРУЧИ ЗАГАЛЬНО, НЕ ЗРОБИВ АНІ КРОКУ ВПЕРЕД В ЦИВІЛІЗАЦІЇ, НЕ ПІДНЯВСЯ ДО ЗРОЗУМІННЯ ТОГО, ХТО ВІН І ЯКІ В ЙОГО ІНТЕРЕСИ...».
- Водночас мислитель відмічав «проби відродження», «мрії», «бажання», «потрохи й агітацію», які були притаманні Галичині цього періоду.

«Що таке поступ?»

- І. Франко прагнув досягнути внутрішні механізми поступу людства

● У ній мислитель проаналізував підходи репрезентантів різних ідейних напрямів – толстовців, дарвіністів, анархістів, марксистів – до людського поступу і дійшов висновку, що всі вони не знайшли панацеї для гармонізації світу. У франковій історіософії з ідеєю поступу тісним чином переплітається ідея сенсу історії.

- У праці «Наука і її взаємини з працюючими класами» І. Франко показав, що єдиною метою людини з давніх часів було прагнення до щастя. Ідея щастя як основа сенсу людської історії. І. Франко не обмежився загальнотеоретичними міркуваннями, а накреслив механізм історичного поступу України, виходячи з ідеї її унікальності й самодостатності.

«український народ» і «українська суспільність»

- **Важливою складовою франкової історіософської концепції поступу України була ідея її національно-культурного відродження. Цілком природно, що з цього погляду об'єктом осмислення мислителем стала, насамперед, галицька Русь. Нову добу в житті цього краю І. Франко датував 1848 р., тобто початком «весни народів». Знесення кріпацтва і надання політичної свободи, – ось два основні чинники, що сприяли, на думку вченого, процесу русько-українського відродження, зміцненню української свідомості серед народу та інтелігенції.**

-
- Розглядаючи процес русько-українського відродження в Галичині, І. Франко відмітив вплив і зовнішнього фактору, зокрема «сильний прилив оживляючих ідей з України під Росією», що сприяв помітному прискоренню національного самоусвідомлення в краї.
  - **ПРИ ЦЬОМУ УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ ВИДІЛИВ «ТРИ ФАЗИ», «ТРИ СТУПЕНІ» ЦИХ ВПЛИВІВ, ЯКІ ВІДПОВІДАЛИ ЕТАПАМ РОЗВИТКУ УКРАЇНСТВА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ.**

I . Перша фаза датувалася періодом від 20-х до початку 50-х рр. XIX ст. і позначалася впливами творів І. Котляревського, Г. Квітки, М. Максимовича.

II. Друга фаза охоплювала період 60-х рр. XIX ст. і характеризувалася впливом ідей Кирило-Мефодіївського братства, які запізно поширилися в Галичині разом із творами Т. Г. Шевченка, а також у прихованому й частковому вигляді (без політичної компоненти) через історичні монографії М. Костомарова, “Записки о Южной Руси” П. Куліша, український часопис “Основа”, твори Марка Вовчка.

III. Третя фаза поступу українського впливу на Галичину визначалася періодом 70–80-х рр. XIX ст. Знаковою постаттю цього відрізка часу був М. Драгоманов, заслугою якого І. Франко вважав постання нового типу інтелігента – «свідомого європейця і не менш свідомого українця».

За спостереженнями І. Франка, за декілька десятиліть розвитку цього процесу позитивно змінилася й світоглядна орієнтація найкращих представників української інтелігенції.

«Якщо за часів Катерини II когорта провідних українських інтелектуалів входила до кола російських письменників та діячів, то в 40-х рр. XIX ст. такі репрезентанти українства як кирило-мефодіївці вже служили «місцевим українським справам», а їх програма не тільки не поступалася думкам російських лібералів і радикалів про волю людини, а й була більш виразною в політичних питаннях «про волю національності і про федеративний зв'язок усієї Слов'янщини».

І. Франко розглядав історіософську проблему історичної перспективи України.

У науковій думці XIX – початку XX ст.
дискутувався зміст матеріалістичного
розуміння історії.

У **СТАТТІ «СОЦІАЛІЗМ І СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЗМ»** до обговорення цього питання прилучився І. Франко. На його думку, справжнє матеріалістичне розуміння історії ставить у центр кожну людину як витвір клімату, раси, соціального оточення та життєвих умов. Такий підхід опонував поглядам фундаторів «наукового соціалізму» К. Маркса і Ф. Енгельса, які розглядали матеріалістичне розуміння історії в контексті економічного детермінізму (за Ф. Енгельсом, «продукція і обмін продуктів становлять основу всякої суспільної організації»).

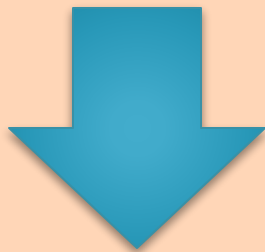
Відповідно до цих відмінностей у І. Франка, з одного боку, і у К. Маркса і Ф. Енгельса, з іншого, сформувалося різне бачення моделей соціалістичної перспективи поступу людства.

- І. Франко заперечував марксистську модель соціалізму, основним стрижнем якої було «всевладство держави».
- Як свідчить історична практика ХХ ст., найгірші франкові передчуття щодо негативних наслідків цієї моделі «державного» соціалізму справдилися.
- Франкова ж соціалістична модель будувалася за принципами емансипації, солідарності й економічної рівності суспільства.
- З погляду на усвідомлення франкових основоположних засад майбутнього України варто розглядати його працю «Народники і марксисты (рецензія на книгу А. Фаресова «Народники и марксисты». С.-Петербург, 1899)».

- Виступивши з різкою критикою соціал-демократичної доктрини, називаючи її «безглуздою й антигуманною», Каменяр висловив свої симпатії до таких життєвих принципів молоді, як «любов до народу і любов до поступу». Напевно, саме ці принципи І. Франко розглядав як основоположні в ході обрання історично перспективного шляху України.
- Як послідовний поступовець виступив І. Франко і **у статті «Поза межами можливого»**. «Ціла історія нашої цивілізації, матеріальної і духовної, – писав український мислитель, – це не що інше, як поступенне, систематичне і ненастанне відсування, віддалювання границь неможливого».
- **І. Франко визначив національний вектор цього поступу, яким є «народне відродження» і «політична самостійність»**. Нехтування цього шляху призводить будь-яку націю, в тому числі й українську, до історичної перспективи «економічного невільництва, занидіння, пауперизації, культурного застою й упадку».

Ідеали І.Франка

- І. Франко розрізняв ідеал життя індивідуального, який визнавав «головним двигачем у сфері матеріальної продукції», проте більшого значення надавав ідеалу «у сфері суспільного й політичного життя».

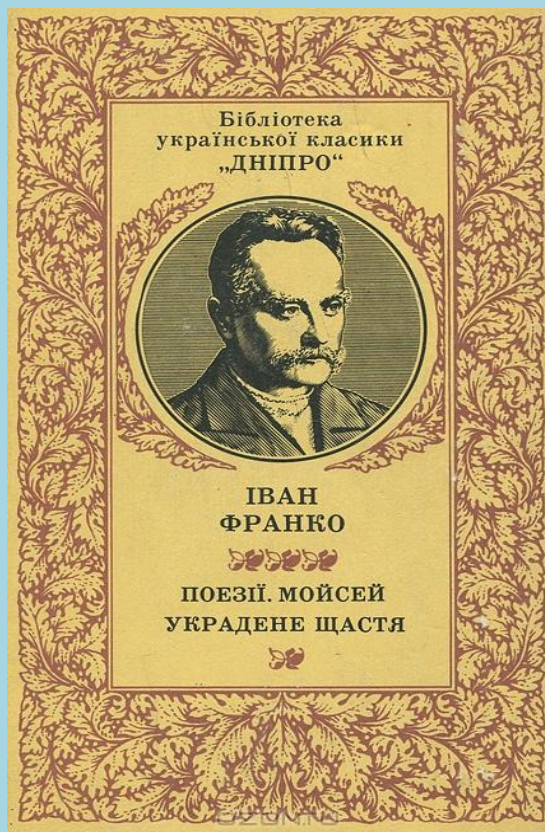
- Змістом цього ідеалу український інтелектуал вважав повне нічим не обмежене життя і розвій нації.

«чути себе українцями»

- В «Одвертому листі до галицької української молодезі» І. Франко накреслив величезну історичну задачу перед українською інтелігенцією, суть якої полягала в тому, аби витворити з етнічної маси українства українську націю, здібну до самостійного культурного й політичного життя. Подібна трансформація передбачала здійснення цілісної національної будови, в основі якої будуть такі чинники, як освіта, духовність, література, преса, свобода культурної праці, законодавство, «опора в масах народу та інтегігенції». Все це дасть можливість, кажучи словами Каменяра, «чути себе українцями». Ці слова велетня українського духу залишаються актуальними і на початку ХХІ ст.

Франкова історіософія воскресіння й постання нової України звучить і в поезіях Каменяра.

- Ще в 1883 р. у циклі віршів Україна поет-історіософ пророкував:

*Встане славна мати Україна,
Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяну-річки
Одна, нероздільна
Єднаймося, братаймося
В товариство чесне,
Хай братерством,
щирими трудами
Вкраїна воскресне!*

- І. Франко був переконаний, що історичний час визволення України настав:

*Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служити!
Довершилась України кривда стара, –
Нам пора для України жити.*

- Цей же історіософсько-оптимістичний мотив слушного часу для визволення й оновлення України містився у франковій поезії «Великі роковини»:

*Нині вчися побіждати,
Завтра певно побідиш.
Та ж не даром пробудився
Український жвавий рід.*

- Утім, чи готовий був український народ до реалізації слушного часу, до перемоги? Цією темою пронизана славнозвісна ПОЕМА І. ФРАНКА «МОЙСЕЙ», наповнена великою силою історіософського мислення.

Висновок:

Отже, філософські, суспільно-політичні, історичні й поетичні праці І. Франка складають оригінальну історіософську спадщину українського мислителя. Її стислий аналіз свідчить, що Каменяр порушив у своїх працях низку важливих історіософських проблем, зокрема історіогенези українства, рушійних сил та механізмів його історичного поступу, сенсу історії, основних періодів минулого, особливостей сьогодення та перспектив майбутнього України, зв'язку між ними, показав роль особи і народних мас в історії.

Історіософські міркування, концепти, розмисли І. Франка утворюють концепцію національно-культурного поступу України в напрямі творення української модерної нації та утвердження моделі її самостійного культурного й політичного буття.

2. Історіософське бачення Лесі Українки.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА(1871-1913).

Леся Українка (Лариса Петрівна Косач-Квітка) (1871 – 1913) – визначна українська поетеса, драматург, письменниця, літературознавець, публіцист, громадський діяч. Народилася вона 25 лютого 1871 р. у Звягелі (нині м. Новоград-Волинський, в родині українських інтелігентів.

Великий вплив на формування світогляду поетеси мав М. П. Драгоманов та найближчі друзі батьків – українські народолюбці М. В. Лисенко і М. П. Старицький.

У 1891 р. Леся Українка вперше побувала у Львові і познайомилася з І. Я. Франком.

М. Драй-Хмара, а за ним О. Забужко відмічали, що Леся Українка головний зміст історичного процесу бачила в епохах революцій, переворотів, страшних катаклізмів.

- Творча спадщина Лесі Українки викликала численні суперечливі оцінки: від визнання революційного демократизму, як головного змісту її світогляду у ряду радянських дослідників (О. Білецький, О.Бабошко, Л. Кулінська та ін.) до радикального націоналізму, що простежується в працях П. Одарченка, Д. Донцова.

Проблема самовизначення Лесі Українки

- Однією з центральних проблем, розглянутих Лесею Українкою, стала проблема самовизначення, яка розкривалася через концепцію **«ЗРАДНИЦТВА»**.
- Адже драми поетеси – «Одержима», «Вавілонський полон», «На руїнах», «В катакомбах», «В дому роботи, в країні неволі», «Кассандра», «Оргія», «Руфін і Прісцилла», «Йоганна, жінка Хусова» та низка віршів – розкривали тему боротьби за свою вітчизну. Їх герої єдиним методом самовизначення вважали активне протистояння державним структурам, які поневолювали народ.
- Леся Українка розуміє відмінність державного й національного і показує як законослухняність щодо держави відкриває шлях до зради свого глибинного національного ментального буття. (драмі «Оргія», Елеазар у «Вавілонському полоні», Тірци у «На руїнах»)

Паралелі з історією українського народу

У ряді поетичних творів, зокрема у поемі «Самсон» (1880), поезіях «Єврейська мелодія» (1896), «У пустині» (1898), «Якби я знав, що їй нема порятунку» (1898), «Єврейські мелодії» (1899), «Саул» (1900), «Плач Єремії» (1902), «Дочка Ісфая» (1904), «Ізраїль в Єгипті» (1904), «І ти колись боролась, мов Ізраїль, Україно моя!» (1904), «Пророк» (1906), «Народ до пророка» (1907), у драматичній поемі «Вавілонський полон» (1903) Леся Українка показала страждання єврейського народу в історії, який створив могутню державу, яка з VII ст. до н.е. зазнала страшної руйнації з боку Вавілону та Єгипту.

ПОРЯТУНОК УКРАЇНЦІВ

• З усією гостротою ця проблема поставлена Лесею Українкою у двох поезіях, які не увійшли до повного 12-ти томного зібрання її творів. Це «Ізраїль в Єгипті» (1904) та «І ти колись боролась, мов Ізраїль, Україно моя!» (1904). В них переконливо розкрито трагедію поневолених народів:

*Чи довго ще, о господи, чи довго
ми будемо блукати і шукати
рідного краю на своїй землі?
Який ми гріх вчинили проти духа,
що він зламав свій заповіт великий,
той, взятий в бою волі заповіт?*

• Утім, поетеса не тільки оплакувала свою підневільну батьківщину, а й закликала до боротьби за її свободу. При цьому вона відмовилася від шляху,

У драматичних творах «Одержима» та «На руїнах»

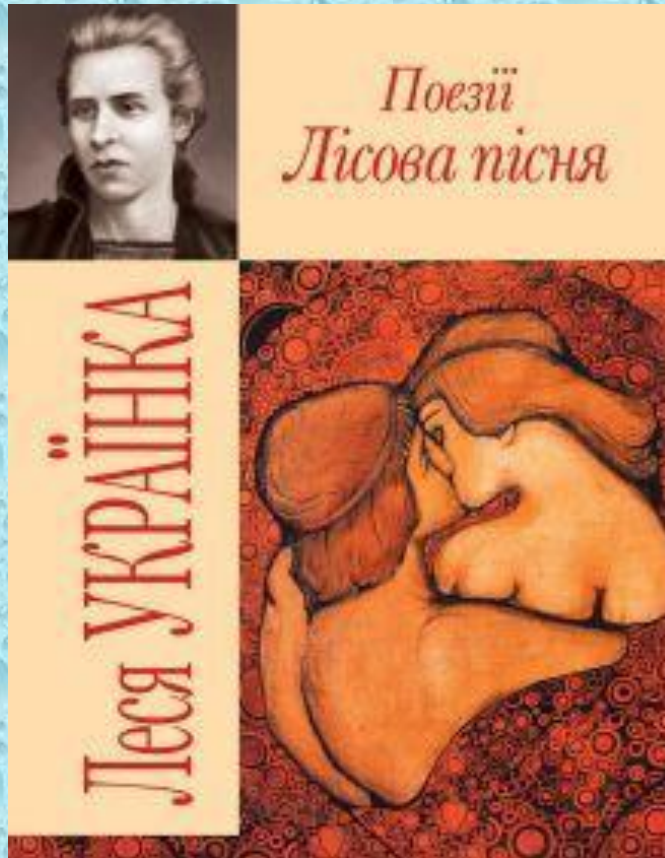
Леся Українка поставила в центр своїх творчих пошуків концепти Любові, Правди, Щирості, Відданості, Самотності, надії, сенс життя.

**Поетеса порушує ще одну проблему, що є
Правда?**

- Правда в цінності людського буття, нерозривно пов'язаного з національною культурою, історією та духовністю. **Любові протистоїть ненависть.** Поетеса запропонувала єдиний шлях – активної й наполегливої праці в ім'я народу.

Особливу увагу Леся Українка приділила внутрішньому зрадництву. В ряді творів («На полі крові», «Оргія», «Кассандра») поетеса порушувала її опосередковано, приховуючи її під шатами інших епох і культур.

- Проте в «Боярині» (1910) ця проблема поставлена на весь зріст, прямо. Саме українське населення смиренно погоджувалося з будь-якою формою приниження і навіть знищення. **Поетеса показала поступове знищення української інтелігенції часів Руїни.** Цьому сприяла історична помилка, що полягала в укладенні союзу з Москвою на Переяславській раді.

Вершиною творчості Лесі Українки стала драма-феєрія «Лісова пісня», написана за чотири дні, хоча згодом впродовж тривалого часу неодноразово перероблялася.

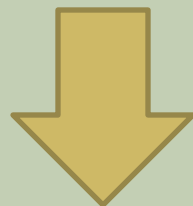

В цій праці (в “Лісовій пісні”) на найвищий щабель піднесено питання про гармонію людського буття, яке є центром світу.

- В «Лісовій пісні» показано вічний колообіг природного світу, який спрямовується людською волею, людськими почуттями

- Поетеса показує, що дійсною трагедією є непорушність і спокій, а щастям є вічний рух, навіть коли він завершується смертю.

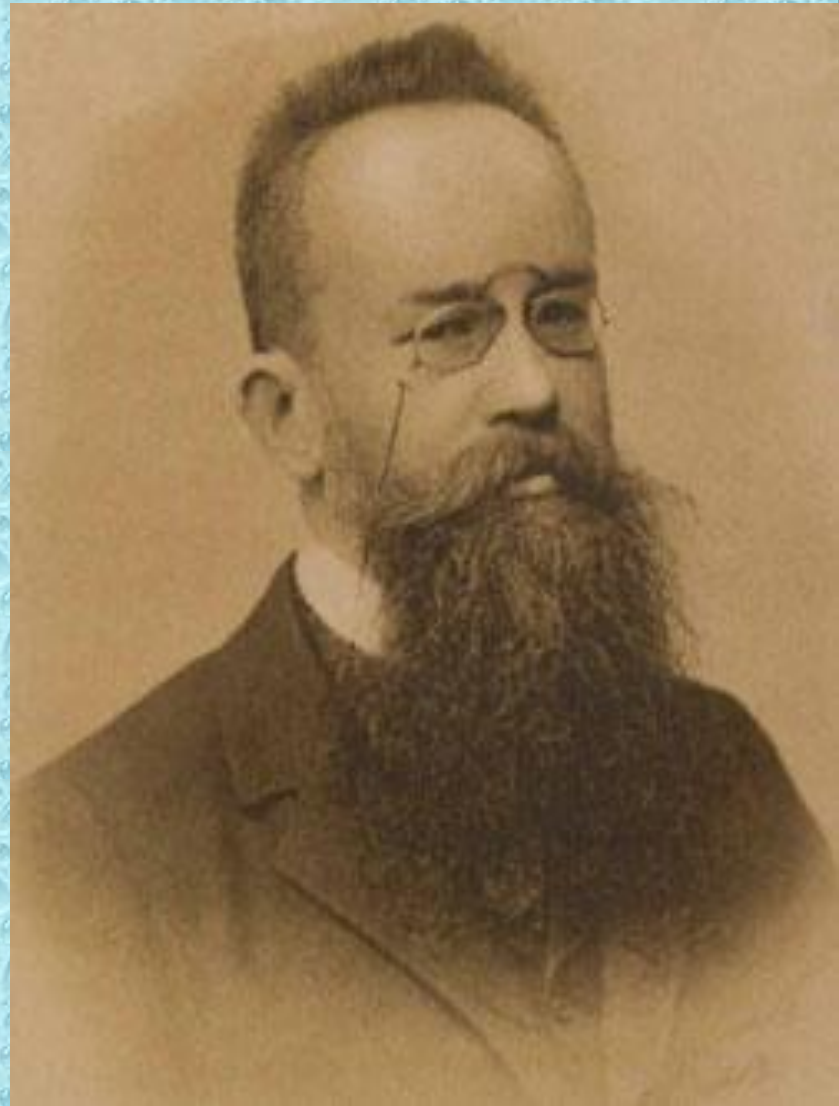

- Відтак Леся Українка ставить своїм завданням пробудити внутрішню свободу людини, показати їй високу мету і з рабу буденщини вивести людину на шлях творця вільного гордого життя.

3. Історіософія Михайла Грушевського

М.С.ГРУШЕВСЬКИЙ (1866-1934).

- ◎ Михайло народився в сім'ї випускника Київської духовної академії, педагога, організатора народної освіти, автора “Первой учебной книги церковно-славянського языка” Сергія Федоровича Грушевського. Рід батька походив від козаків Грушів, рід матері – греко-католицьких священиків Опущкевичів.

Михайло Грушевський на
початку 20 століття

НАУКОВИЙ ІНТЕРЕС ДО ІСТОРІОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЦІЛКОМ ЗРОЗУМІЛИЙ, АДЖЕ ЦЯ ТЕОРЕТИЧНА КОМПОНЕНТА ПОСИЛА ВАЖЛИВЕ МІСЦЕ В ЙОГО ТВОРЧІЙ ЛАБОРАТОРІЇ ЯК ДОСЛІДНИКА. ДО ТОГО Ж ІСТОРІОСОФСЬКІ ІДЕЇ М. ГРУШЕВСЬКОГО СКЛАЛИ ТЕОРЕТИЧНЕ ЯДРО ЙОГО КОНКРЕТНО-ІСТОРИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ, СИЛЬНИЙ ВПЛИВ ЯКОЇ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ ПОЗНАЧАЄТЬСЯ Й ДО СЬОГОДЕННЯ.

- ◎ **Історіософська спадщина М. Грушевського вже ставала об'єктом і предметом вивчення в працях дослідників із України та західної діаспори, зокрема В. Березинця, Л. Винара, І. Витановича, І. Гирича, Л. Зашкільняка, О. Прицака, В. Смолія, В. Тельвака, Ф. Шевченка та ін. Безсумнівно, їхні наукові студії мають великий інтерес з погляду аналізу історіософського світу Михайла Грушевського, визначення здобутків і перспектив його вивчення. Не випадково вже зроблені перші спроби аналізу вивчення історіософської спадщини М. Грушевського в історіографії.**

У змістовній науковій статті “Значення Михайла Грушевського в українській і світовій історії (3 нагоди 125-ліття народження)” відомий дослідник Л. Винар показав, що історіософські концепції М. Грушевського належать до головних ідей його творчості, пов’язані з його науковими дослідженнями українського та світового історичного процесу і знайшли втілення у працях, присвячених українській, європейській та світовій історії, а також у його політичних та ідеологічних трактатах.

- Важливою проблемою, що вже порушувалася в історіографії, стала генеза історіософських поглядів М. Грушевського.**

ІСТОРІОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ М.ГРУШЕВСЬКОГО

- **Помітний внесок у її розробку зробив Л. Винар**, який одним із перших вирізнув українські й зарубіжні основи історіософських поглядів видатного мислителя. До перших дослідник відніс впливи на М. Грушевського Кирило-Мефодіївського братства, “хлопоманів”, київської громади, зокрема ідей В. Антоновича, М. Драгоманова, О. Кониського..
- Генезу історіософської спадщини М. Грушевського на загальному тлі виникнення й розвитку української історіософії XIX ст. розглянув **О. Прицак** у великій науковій статті “Історіософія Михайла Грушевського”. Реконструкція цього важливого сюжету здійснювалася на основі часткових **“Споминів”** та обох автобіографій М. Грушевського.

Формування історичних поглядів М.Грушевського

Визначальна роль у процесі генезису історіософських поглядів М. Грушевського, на думку О. Прицака, належала двом періодам життєдіяльності вченого:

1. гімназичному – в Тифлісі
2. університетському – в Києві, що охоплювали добу 1880-х – першої половини 1890-х рр.

Якщо гімназійні роки позначились формуванням світогляду М. Грушевського, то становлення його як історика-професіонала та теоретика відбулось під час перебування в Київському університеті”.

Становлення історіософських поглядів М. Грушевського.

- Вчений виклав власну первісну історіософську схему в своїй першій науковій праці українською мовою **“Громадський рух на Україні-Руси в XIII віці”** (1892 р.), запланованій як позитивістська ілюстрація концепції **“прогрес – регрес”** в історичному процесі еволюції.
- Ця перша фіксація історіософії М. Грушевського ілюструє молодого історика не тільки як послідовника класичного позитивізму (Конт, Спенсер), але з еволюціоністично-біологічною закраскою Гекеля та з утилітаризмом, що нагадує Дж. Мілля та Бентама
- Свідченням сформованості загальної історіософської схеми історії України М. Грушевського став **“Вступний виклад з давньої історії Русі, виголошений у Львівському**

У найбільш узагальненій формі оригінальна концепція української історії представлена в статті М. Грушевського **“Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства”**. На неперехідне значення цієї статті вказував П. Сохань, назвавши її **“епохальною працею”**.

М. Грушевський запропонував цілісне, безперервне бачення історії українського народу, в межах якого київський період перейшов у галицько-волинський XIII ст., а потім у литовсько-польський XIV – XVI ст. Ця оригінальна концепція історії України мала виняткове значення для утвердження української національної свідомості для процесу творення української модерної нації.

Органічно пов'язаними із зазначеною статтею є ще дві розвідки історіософського характеру – “Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи” та “Спірні питання староруської етнографії”

Дані статті з історіософського погляду закладали фундаменти трьох гуманітарних дисциплін: української історіографії, етнології й археології.

У статтях український мислитель, залучивши не тільки історичні, а й етнографічні та археологічні дані, порушив складні історіософські проблеми, зокрема історіогенезису українства, його історичного часу і простору, розв'язав проблему тяглості давньої української території, відмежувавши її від великоросійської.

Узагальнюючі праці М.Грушевського, де викладено схеми української національної історії

- “Історія України-Руси”,
- “Історія української літератури”,
- монографічних нарисах “Очерк истории украинского народа” та “Ілюстрована історія України”,
- в соціологічних та політико-ідеологічних трактатах (“На порозі Нової України”, “Початки українства”),
- в численних публіцистичних та популярних історичних публікаціях. Увесь цей творчий доробок свідчить, що видатний вчений розробив оригінальну історіософську концепцію історії українського народу, його економічного, суспільного та культурного поступу.

Три чинники, покладені М. Грушевським в основу загальної історіософської концепції:

- I. Населення - український народ, який вирізнявся окремими прикметами: антропологічними, психофізичними та культурними**
- II. Етнографічна територія українського народу, яка розглядалася в контексті колонізації українських племен та їхньої боротьби зі степовиками – тюрко-татарами.**
- III. Київська держава як держава українського народу.**

ФОРМУЛА ПРОВІДНИХ ІСТОРІОСОФСЬКИХ ІДЕЙ М. ГРУШЕВСЬКОГО

“народ, територія, влада, державність в контексті українських і світових історичних процесів.”

Серцевиною концепцій - є ідея народу, народних мас в історії. В основі всіх історіософських концепцій М. Грушевського була покладена **ідея української державності.**

Сучасні історики України по-різному визначають сутність історіософської моделі М. Грушевського.

- В. Березинець називає її **“націоцентризмом”**, а Л. Зашкільняк і В. Тельвак **“етносоціальною”**.
- Історіософську концепцію М. Грушевського можна визначити, як **концепцію економічної, суспільної та культурної еволюції українського народу-нації**. Таке формулювання дає можливість поєднати всі основні сутнісні компоненти його історіософського бачення історії України, якими є україноцентризм, народ-нація, економіка, суспільство та культура як головні змістові компоненти історичної пам’яті, а також історична тяглість, безперервність, поступовість українського історичного процесу.
- В **“Очерке истории украинского народа”** М. Грушевський зазначав, що в історії українського народу взагалі “на перший план повинні бути висунуті явища економічної та культурної еволюції і відстежені на всьому протязі, доступному досліднику”.

Еволюція історіософських поглядів М. Грушевського

- Розглядаючи в цьому контексті **“Історію України-Руси”**, О. Прицак розкрив вплив на її автора паризької соціології, зокрема праць Е. Дюркгейма і Л. Леві-Брюля, який спостерігався з 1903 р. Перебування М. Грушевського в Парижі, наукові відкриття в Лондоні, Лейпцигу та Берліні О. Прицак оцінював як такі, що мали **“переломне значення”** у творчості видатного вченого. Адже відтепер він називав себе **“істориком-соціологом”**.
- Дослідник відмітив, що перехід М. Грушевського на позиції соціологічної школи історії в 1903 – 1907 рр. прямо позначився на його розумінні змісту історичного процесу, на визначенні ним нового періоду в історії України, який **зайняв VII – IX томи “Історії України-Руси”**.

Сучасні історики щодо поглядів М.Грушевського

- Погляд на зазначену **проблему стосовно історіософської спадщини М. ГРУШЕВСЬКОГО** продемонстрував Л. Зашкільняк, який розглядав еволюцію поглядів М. Грушевського в контексті загального поступу європейської історіографії XIX – початку XX ст. і заперечував значення західноєвропейської поїздки 1903 р. як переломного моменту у світоглядній еволюції вченого.

Історіографічна традиція вивчення історіософських проблем у творчості М. Грушевського.

- Серед них однією з центральних є **проблема змістових складових історичного процесу.**
- Головними чинниками, які впливали на її усвідомлення вченим, були зміни теоретико-методологічних орієнтирів та характеру й особливостей джерельної бази. Свого часу **О. Прицак** підмітив, що в 1897 р. М. Грушевський планував **“Історію України-Руси” як соціальний, економічний та культурний синтез історії українського народу,** а в процесі роботи над польсько-литовським і козацьким періодами був змушений слідувати за великим конкретно-історичним матеріалом, висвітлюючи не тільки суспільні, економічні та культурні відносини, а й внутрішньо- та зовнішньополітичні аспекти історії.

Сучасні українські вчені суттєво поглибили аналіз кола історіософських проблем, порушених у творчості М. Грушевського стосовно України.

- *В. Тельвак виділив три великі проблемні групи в історіософії видатного мислителя, зокрема достатньо детально проаналізував інтерпретацію М. Грушевським суб'єкту, рушійних сил історичного процесу та роль особи в історії. Цілком можна погодитися з думкою дослідника, що*
- Суб'єктом історичного процесу М. Грушевський визначав “народ-націю”, а рушієм історичного поступу – “подолання суперечностей, котрі постійно виникають у суспільстві між процесами соціальної диференціації та інтеграції”.

У творчій спадщині М. Грушевського представлена **проблема історіогенези українського народу,**

Первісний поріг української історії мислитель датував IV ст. н. е.

Ще однією історіософською проблемою, яка розкривається в працях М. Грушевського, **була проблема внутрішньої структуризації українського історичного процесу.**

Мислитель виділяв три періоди історії українського народу:
(сформулював у праці **“Очерке истории украинского народа”**)

1. “древній”,
2. “перехідний”
3. «боротьби народу проти ненависного суспільного та економічного ладу, його скасування та реформ суспільних відносин відповідно до народних ідеалів суспільної справедливості».

Висновки

- Таким чином, українські історики заклали важливі основи вивчення історіософського бачення історії України М. Грушевським, зокрема розв'язали суттєві аспекти генези, становлення, еволюції історіософських поглядів видатного науковця, багато зробили для виявлення їх концептуальної сутності та особливостей.
- В центрі уваги вчених були фундаментальні історичні та історіософські праці мислителя. Їх розгляд дозволив визначити основне історіософське поле в творчій лабораторії М. Грушевського. Разом із тим недостатньо вивчені історіософські положення, міркування, роздуми вченого, які містяться в літературознавчих, культурологічних та суспільно-політичних працях М. Грушевського. Їх дослідження в комплексі з історичними та історіософськими працями науковця дасть можливість краще уявити, як змінювався історіософський образ України на шляху до усвідомлення її майбутнього як незалежної самостійної держави.